

Яніна КУЛІНСЬКА,
orcid.org/0000-0002-8160-3203
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри україністики
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
(Київ, Україна) yanbit@ukr.net

ПОВЕРНЕННЯ ЖАНРУ: ПРО РЕАЛІЗМ У СУЧАСНІЙ ВОЄННІЙ ПОВІСТІ

Стаття присвячена сучасній українській воєнній літературі. Серед них авторка виділяє для аналізу повісті С. Гридіна і К. Чабали, що належать до так званої лейтенантської («комбатанської») прози, автори текстів – колишні військові, учасники проведення АТО-ООС. Дослідниця ретельно вивчає тексти саме за їхніми жанровими ознаками, визначає особливості нарації письменницької оповіді, простежує особливості сучасної реалістичної манери на матеріалі воєнної прози. Зазначає, що у своїх творах письменники максимально тяжіють до достовірності та об'єктивності зображення реальності, намагаються відтворити армійське/фронтове життя в найменших деталях і подробицях. У повістях С. Гридіна та К. Чабали змінюється фокус письменницької уваги: зміщується на соціальну сферу. Характер, поведінку, вчинки персонажів та їхню мотивацію автори пояснюють, передовсім, соціальним походженням та становищем, обставинами щоденного життя. В обох творах порушуються гострі, актуальні теми сучасності, зокрема й причини, що розкололи суспільство та спричинили протести проти центральної влади, призвели згодом до війни на сході України; письменники детально аналізують суспільні/політичні аспекти життя правдиво та усебічно, не уникаючи й не ретушуючи незручні питання. Головний принцип подання матеріалу – точна відповідність реальній дійсності, у розкритті характерів – максимальна правдоподібність. У обох творах представлені різні типи героїв, усі подані авторами у становленні від вузького егоїстичного до альтруїстського. У цих текстах немає псевдоромантичності, псевдоліричності, ірреальності чи вишуканої стильової манери. Дійсність у повістях С. Гридіна та К. Чабали – це передусім цілісність, в якій поєдналися площини високого й низького, трагічного й комічного, правди й кривди, за авторами, це все повнота реального життя.

Ключові слова: воєнна проза, реалізм, жанр, стильова манера, деміфологізація, новий герой, психологізм, нарація.

Yanina KULINSKA,
orcid.org/0000-0002-8160-3203
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies
Bogomolets National Medical University
(Kyiv, Ukraine) yanbit@ukr.net

THE RETURN OF THE GENRE: ON REALISM IN MODERN MILITARY STORY

The article is devoted to modern Ukrainian military literature. Among them, the author singles out for analysis the novel by S. Gridin and K. Chabala, which belong to the so-called lieutenant ("combatant") prose, the authors of the texts – former military, participants in the anti-terrorist operation. The researcher carefully studies the texts according to their genre and stylistic features, determines the features of the narrative of the writer's story, traces the features of the modern realistic manner on the material of military prose. He notes that in their works the writers strive as much as possible for the authenticity and objectivity of the image of reality, try to recreate the army / front life in the smallest details and details. In the stories of S. Gridin and K. Chabala, the focus of the writer's attention changes: it shifts to the social sphere. The authors explain the character, behavior, actions of the characters and their motivation, first of all, by their social origin and position, the circumstances of everyday life. In both works, acute, topical issues of modernity are raised, including the reasons that split society and caused protests against the central government, which later led to the war in eastern Ukraine; writers analyze the social / political aspects of life in detail truthfully and comprehensively, without avoiding or retouching awkward issues. The main principle of presenting the material – the exact correspondence to reality, in the disclosure of the characters – the maximum plausibility. In both works – different types of heroes are presented, all presented by the authors in the formation from narrowly selfish to altruistic. There is no pseudo-romanticism, pseudo-lyricism, unreality or refined stylistic style in these texts. The reality in the stories of S. Gridin and K. Chabala is, first of all, the integrity in which the planes of high and low, tragic and comic, truth and guilt are united, according to the authors, it is all the fullness of real life.

Key words: military prose, realism, genre, style, demythologization, new hero, psychologism, narration.

Постановка проблеми. На гострій потребі реалістичних творів у сучасному вітчизняному літпроцесі критики наголошували неодноразово. Літературознавець Т. Трофименко зазначала, що нині сучасна українська проза й реальне життя перебувають у різних площинах, а сучасні письменники відверто уникають жанру реалізму: *«Навіть ті автори, чії тексти позірно претендували на соціальну значущість чи показ «життєвої правди», повсякчас зверталися до міфологізму, містики чи фантастики, або навпаки – стьобу, іронії та натуралістичного блазнювання, або – до того й іншого водночас»* (Трофименко, 2013).

Однак переламні події новітньої історії – Революція Гідності та війна на сході – кардинально змінили ситуацію: в літературу повернулися жанри, які останніми десятиліттями перебували на літературному узбіччі, серед них і реалізм. У книговиданні з'явився цілий пласт творів, написаних саме у реалістичній манері. Найприкметнішими є повісті С. Гридіна «Сапери» (2017) і К. Чабали «Вовче» (2020), романи «Брати» В. Іваніни (2016), «Інтернат» С. Жадана (2017), «Сірі бджоли» А. Куркова (2018) та ін.

Аналіз досліджень. Найбільша зацікавленість реалізмом зарубіжними і радянськими літературознавцями спостерігалася в ХХ столітті: саме на цей час припадає чи не найбільша кількість наукових студій та досліджень реалістичного жанру. У радянському літературознавстві соцреалізм (починаючи із 30-х років ХХ ст.) взагалі утвердився як єдино правдивий і найпрогресивніший художній метод, став найголовнішим серед усіх напрямів.

Історія становлення та функціонування соцреалізму висвітлена у працях зарубіжних дослідників М. Вайскопфа, Г. Гюнтера, М. Літовської, Є. Добренка, проблема генези та типології соцреалізму – в роботах вітчизняних літературознавців Д. Наливайка, Т. Гундорової, Л. Медведюк. Питанню жанрово-тематичним особливостей, зокрема, соціалістичного роману присвячені наукові розвідки Н. Бернадської, О. Філатової, а сучасні українські літературознавці В. Хархун, Т. Свербілова, Н. Ксьондзик досліджували національний варіант соцреалізму.

Та з початку російсько-українського збройного протистояння на Донбасі у вітчизняному книговиданні кількість творів, написаних у реалістичній манері, істотно збільшилася, тому виникла нагальна потреба в нових наукових студіях, які б дали змогу проаналізувати і систематизувати доробок сучасних авторів.

У роботі використано також результати досліджень літературознавців, що спеціалізуються на

вивченні сучасного літпроцесу та воєнної прози, зокрема, М. Рябченко, Г. Скоріної, Г. Улюри та ін.

Мета статті – дослідити твори сучасної воєнної літератури, написаних у реалістичній манері, визначити особливості їхньої нарації та авторської манери письма задля подальшого додавання поняття та його складників у сучасний літературний процес.

Повісті С. Гридіна «Сапери» (2017) та К. Чабали «Вовче» (2019) вперше стають предметом комплексного аналізу, тексти досліджуються на жанровому, стильовому, тематичному та наративному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Прийнято вважати, що першими на переламні суспільні події зазвичай реагують малі літературні форми – новела й оповідання, саме вони здатні миттєво й сконденсовано відтворити важливі моменти буття. Однак про воєнні події на сході України першими оперативно розповіли автори великих жанрових форм – повістей і романів, і лише за кілька років вийшли друком збірки малої прози.

Повісті С. Гридіна «Сапери» та К. Чабали «Вовче» одразу привернули увагу літературознавців. Обидва твори належать до так званої комбатанської прози, автори повістей – колишні військові, учасники проведення АТО-ООС.

У повістях – зображення війни, однак не звичних батальних сцен із численною технікою та ефектними обстрілами, а її буднів – із риттям мерзлої землі на окопи, з обідами тушонкою і мівіною, з пияцтвом на передовій, із часто недолугими наказами вищого керівництва.

Головний герой Гридіна Семен Говоруха на фронт потрапляє неочікувано не тільки для своїх рідних чи колег, а й навіть почасти для самого себе: іде воювати замість сина Віктора, бо в того народилася дитина й життя попереду, а він у свої 45 начебто вже й пожив. Тому старший Говоруха прямує у військкомат, домовляється з воєнкомом, якому взагалі байдуже, кого мобілізувати, бо в нього *«...план по кількості»* (Гридін, 2017: 13), і, зрештою, опиняється на полігоні.

Рішення Семена піти боронити Батьківщину ані його колеги, ані товариші не розуміють й не підтримують, і це засвідчує одну з найпоширеніших позицій у суспільстві: *«...Двоє знайомих, яких зустрів дорогою додому, послухавши розповідь (про медкомісію у воєнкоматі – Я.К.), дружньо назвали його ідіотом»* (Гридін, 2017: 20), *«У офісі було важко. Колеги, яких зустрів у коридорах, відводили погляд або хапали за руки, трясли ними, бажаючи «миру над головою». А ще голосно дивувалися його рішенню йти воювати «невідомо за*

що»... – Я тебе не розумію! – майже кричав невисокий сивий дідок Петро Степанович. – За що воювати? Там нас ніколи не любили і не визнавали...» (Гридін, 2017: 22) і далі « – Дурний ти! – вигукнув Петро Степанович. Скажи, хоч один синок якогось депутата пішов туди? Ні!» (Гридін, 2017: 22).

Та заради справедливості варто зазначити, що раніше Говоруха й сам не особливо переймався подіями на сході, доки його не зачепило особисто: «У місті кілька разів ховали загиблих, але все одно це було ніби сюжет по телевізору – далеко й незрозуміло. А тут на тобі...» (Гридін, 2017: 7).

Автор «Саперів» не уникає болісних проблем суспільства, у повісті – максимальне й усебічне відтворення автором дійсності, спостерігаємо тяжіння письменника до об'єктивності та достовірності навіть у найменших подробицях і деталях.

Тому його Говоруха майже одразу стикається з грубістю старших за званням: « – Куди їдемо, лейтенанте? – спитав у похмурого військового з трьома зірочками на погонах, який уместився біля водія і був їхнім супроводником – Вам не все одно? – визвірився у відповідь старший лейтенант. – Туди, де з Вашої отари зробиють справжніх військових, – видав зверхньо» (Гридін, 2017:25); спостерігає п'янство на полігоні на фронті: «...А що це у вас тут за КПП обладнаний? – спитав Вежа. – Ги-ги, – коротко реготнув лейтенант. Витверезник, «аватарів» сюди складаємо, доки не протверезіють. – Кого? – здивовано перепитав Говоруха. – Кого-кого! Синяків, алканів... Тут іноді з автобуса жоден тверезий не вийде...» (Гридін, 2017: 33) чи як відправляли ешелон із мобілізованими на фронт «Там дехто так насвяткувався, що спочатку вікна потроцили у вагонах, потім міліціонера, що супроводжував, загнали у службове купе й зачинили, а провідниця ледь відбилася від охочих побачити, що в неї під спідницею...» (Гридін, 2017: 75); мусить нестатутно через кулаки доводити свій авторитет бійцям, які не підкоряються наказам: « – З першого бою ти не повернешся, обіцяю! – зиркнув Гавула (рядовий, підлеглий Говорухи. – Я.К.) на командира... – Мочи його, що з ним говорити! – зарепетував Федорук (ще один рядовий з підрозділу Говорухи – Я.К.) <...> Говоруха коротким ударом знизу зацідив правицею із затиснутою в ній зброєю в підборіддя Гавули. Той голосно кавкнув, захарчав і звалився на зачовгану дерев'яну підлогу. З рота побіг тоненький темний струмочок крові. Федір відчув, як на нього всією масою звалилася байдужість. Нехай хоч усі накинуться, вистріляє патрони, буде гризти горлянки, дряпатися і відбиватися ногами...» (Гридін, 2017: 106); мародерство в районах проведення

АТО та негідну поведінку декого з військовиків: «У АТО нацгвардія має бути, СБУ-шники! – заперечив Гриша. – А вони тільки на блокпостах стоять. Бабки заробляють. У мене сусідчин син у безпеці працює. Після трьох місяців такого відрядження магазин відкрив...» (Гридін, 2017: 180) чи «Якесь чмо автомат на мужика з бабою направило, на коліна їх поставило...» (Гридін, 2017: 28); про небойові втрати у війську: «за кілька тижнів п'ять «двохсотих»... Один повисівся, четверо блювотинням захлинулися...» (Гридін, 2017: 70); про нервові зриви у самого героя й інших вояків: «... Чому він так вчинив, Говоруха не міг пояснити навіть собі. Схопив подушку, скочив з ліжка й одним стрибком опинився біля Троцюка. Кинув подушку тому на обличчя і міцно притиснув її, намагаючись заглушити ревіння <...> Говоруха відчув, як чийсь міцні руки відтягли його вбік. – Ти що Федоте (так Федора почали називати на полігоні, а згодом ще й «Вулканом» за позивним. – Я.К.) – почувся шепіт Вежі. Сісти захотів за якогось хропуна? – твердо сказав, тримаючи чи за плечі» (Гридін, 2017: 50); про неорганізованість, погану координацію між військовими підрозділами, а подекуди не фаховість і абсурдність, якщо не злочинність, деяких розпоряджень вищого армійського керівництва, скажімо, коли в батальйон направляють двох саперів Говоруху й Максимчука – одного на посаду із забезпеченням, а другого – поза штатом, на офіційне забезпечення його візьмуть, коли першого сапера вб'ють, усе це засвідчує ще совкове ставлення до звичайних бійців із сумновідомим «баби ще народять»; проблема забезпечення армії тощо.

Порушує С. Гридін на сторінках повісті й питання про виживання мирного населення у прифронтовій зоні, та йдеться не лише про обстріли. Письменник не героїзує українського військового й не демонізує місцевих, хоча серед них вистачає інформаторів бойовиків і диверсантів (Степанович, наприклад). Натомість автор вперше в сучасній воєнній літературі зачіпає питання жіночої проституції за харчі як способу вижити у прифронтових районах: «Вовчик (рядовий, підлеглий Говорухи – Я.К.) якусь бабенцію надибав <...> Їй ще й двадцяти, певно, нема, самий сок! – причмокнув (один з бійців – Я.К.). – І майже на халяву. Пачка цигарок – і роби з нею, що забажаєш! Банка тушонки за звичайний секс...» (Гридін, 2017: 158).

Не цурається С. Гридін і фізіологічних описів, приміром описує в деталях поранення й каліцтво: «...Говоруха з жахом побачив його ногу за метр від тіла. Видовище було жахливим. Зашнурований черевик із зачовганою підшовою, частина камуфльованої холоші... І на диво біла розламана

кістка, що стирчала з кривавої маси навколо неї...» (Гридін, 2017: 174).

Та попри прагнення автора змалювати фронтове життя, таким, як воно є, без ідеалізації й без пафосу, разом із тим персонажі повісті демонструють щоденну готовність і впевненість у правильності свого вчинку – йти боронити Вітчизну й битися з окупантами, хоча й не довіряють своїй центральній владі («У цій державі що хочеш може бути – каже Віталій Максимчук. – Я.К.).

Ключем до розуміння мотивації поведінки бійців, які свідомо пішли у військо, стають рядки Т. Шевченка, де головним словосполученням є «неоднаково мені»: «...Та не однаково мені, / Як Україну злії люди / Присплять, лукаві, і в огні / Її, окрадену, збудять... / Ох, не однаково мені» (Гридін, 2017: 114–115). «Чіпляє, мужики! Я Шевченка тільки в школі чув, але тоді заставляли, і читати його не хотілося. «Ох не однаково мені»... – Кому «однаково», той удома на дивані воює! – задумливо вимовив Максимчук. – Сильна штука! – кивнув на томик...» (Гридін, 2017: 114–115).

Схожий ефект об'єднання й перетворення юрби на згуртовану чоловічу спільноту, має і епізод зі звучанням державного гімну на плацу: «Натовп, який ще хвилину тому важко було назвати єдиним, на очах перетворювався на колектив <...> мобілізовані натхненно виконували гімн, не завжди потрапляючи в ноти і слова... – Слава Україні! – голосно крикнув хтось із лівого краю. – Героям слава! – ревноу в відповідь кількасотенний стрій...» (Гридін, 2017: 44).

Війна в «Саперах» Гридіна – це ще й випробування, перевірка на міцність героїв і як чоловіків-воїнів, і як людей. Недаремно різні герої повісті зазначають: «Перший бойовий вихід покаже, хто є хто» (Гридін, 2017: 127).

І цю перевірку долають не всі, бо зазвичай сумлінні й добросесні громадяни в мирному житті не завжди витримують екстремальні умови війни: «Льоха (психолог підрозділу – Я.К.) тримався тиждень. Метався по ротах, організовував якісь тренінги, показував мобілізованим незрозумілі малюнки, вимагаючи від них коментарів. Над ним насміхалися. Показуючи на нього, крутили пальцем біля скроні і вважали за блаженного. Одного вечора він прийшов у казарму п'яний як чіп, упав на ліжко і розридався. Щось мовив про Фройда й Альберта Бандуру, потім згадував, стогнучи, свою дружину, і нарешті схопився за ніж і кинувся з ним до спокійного й урівноваженого Григорія Матвійовича...» (Гридін, 2017: 122–123).

Звертається С. Гридін і до суспільних колізій минулого, зокрема причин, що вивели україн-

ців на протести у 2013–2014 рр., а згодом привели війну на Донбас: «Якби не ці любителі «руського міра», то міг би зараз удома біля дружини сидіти, з онучкою бавитися», – каже Федір Говоруха (Гридін, 2017: 142). За письменником, у суспільстві точиться невидиме протистояння двох позицій: з одного боку – національне відродження, з іншого – ідеологічна спадщина колишнього Радянського Союзу, що в деякій частині населення асоціюється з Росією. Та письменник нікого не засуджує й не чіпляє тавра, залишаючи все – і передовсім висновки – на розсуд читача.

У «Саперах» С. Гридіна – спокійна розповідна авторська манера: без зайвих емоцій, психологічних надриків чи звинувачень, проста правдива розповідь про життя на війні. Критерій авторської художності – принцип точної відповідності реальній дійсності.

Літературознавець М. Рябченко зазначає, що «Сапери» С. Гридіна – чи не єдиний у сучасній військовій літературі зразок «лейтенантської прози» радянського зразка (Мимрук, 2019).

Та, на нашу думку, повість «Вовче» К. Чабали так само належить до цього різновиду військової прози: в ній, як і в «Саперах» – максимально точно й правдиво відтворено досвід перебування письменника на війні (автобіографічність – один із головних пунктів «лейтенантської прози»). Така проза не обов'язково подана від Я-наратора, але в ній обов'язково йдеться про пережите автором.

Текст К. Чабали – динамічніший, ніж у С. Гридіна. У повісті так само щиро й правдиво зображене фронтове життя, перебування на передовій, де дійсність зійшлася в одне ціле своїми діаметрально-протилежними сторонами: героїчне високе переплелось з низьким буденним, трагічне зі смішним, тому описи боїв, поранення й смерті на сторінках повісті сусідять із рубанням дров, запарюванням кави й виховуванням окремих новобранців. У «Вовчому» так само згадуються актуальні суспільні проблеми, але вони не сформульовані так однозначно чітко й відкрито, як у «Саперах» С. Гридіна. Багато подається К. Чабалою завуальовано, через принцип інакомовлення та гри. Приміром, абсурдність перебування в армії: забавка «сіли-встали», гра «Віслючки» тощо.

Повість К. Чабали приваблює різноманітним характерів: старший позиції Вовк – офісний працівник у минулому, а нині свідомий захисник Вітчизни; його напарник Жорка, відчайдух і ловкач, готовий до будь-яких пригод і витівок, у бою сміливий і відважний борець; новобранці Верхній (Сашко Суворов) і Нижній (Женька).

Характери усіх персонажів, їхні вчинки (а за ними вгадуються суспільні типи) пояснюються

автором, передовсім їхнім соціальним походженням і умовами повсякденного життя. Однак це лише початок, бо далі на сторінках з усіма героями відбувається становлення, розвиток їхніх характерів формуються під впливом суспільних обставин: ось Вовк, колишній успішний менеджер із гідною зарплатою та власним житлом у столиці, із суботніми ресторанами й пабами: *«Дві тисячі тринадцятий. Листопад <...> Що там за Майдан? Що їх не влаштовує знову? <...> Грудень... Дітей побили – вийшов народ <...> муть якась...тут новий контракт може бути. Зароблю на путівку <...> Дві тисячі чотирнадцятий. Січень... Цікаво, а хто там стоїть: Хто всі ті люди на Майдані? Моїх близьких друзів і знайомих серед них немає <...> Лютий... Ну, нічого собі! Це ж вже майже громадянська війна. Це ж треба – у народ стріляти? <...> Березень... Як це Крим захопили? <...> Добробрати? Мене махновщина не влаштовує. Відкрили військкомати? Я таки піду. Бо як це так? Це ж моя країна...»* (Чабали, 2019: 50).

Женька, єдиний мамин син, вихований нею на книжках, пішов на війну, щоб довести усім, що він не тюхтій і не підспідничник. У перших боях – так злякався, що аж зомлів *«Воно рученятами обличчя закрило й давай кричати, наче різане... то я (Жорка – Я.К.) його (Женьку – Я.К.) по мордасам ляпнув двічі – опритомнів»* (Чабали, 2019: 78), поступово перетворюється на гідного чоловіка й вояка *«з голосу пропали оті западливі нотки. Упевнений голос. Відкритий погляд. Наче підмінили хлопця»* (Чабали, 2019: 91). І головне – війна й межові, граничні ситуації на ній, коли відбувається переосмислення життя та його цінностей, перетворили учорашнього слабого хлопчину Женьку на Поета, чий вірші, написані на старенькому телефоні, в окопах, між боями, вражають геть неліричного Вовка.

Ще карколомніша доля в Сашка Суворова, колишнього горлівського пацана Вітьки-Бульдозера, що взяв собі ім'я свого загиблого товариша після сидіння «на підвалі» в бойовиків. Плутана життєва стежка, зрештою, вийшла на рівну дорогу, бо сміливості й відкритості Сашкові не позичати.

У жанрі реалізму написані й романи «Брати» В. Іваніни, «Інтернат» С. Жадана, «Сірі бджоли» А. Куркова. У всіх – зображення людини під час воєнного лихоліття, соціальний конфлікт і моральний вибір кожного з персонажів, розвиток характерів від звичних «я ні за кого» чи «кожен сам за себе» до розуміння своєї причетності до суспільних подій та відповідальності за них. У цих творах немає зображення бойових дій, персонажі «Інтернату» й «Сірих бджіл» живуть у сірій зоні,

війна тут більше як каталізатор, що оприявнила накопичені роками суспільні проблеми, і як декорації, на кону перед якими й розгортається подія. Назар, головний герой «Братів» В. Іваніни, після одного з боїв потрапляє в полон, допитує його рідний брат, кадровий російський офіцер, який воює по той бік фронту.

Попри максимальне зображення реальності й загальної типовості персонажів, тяжіння авторів до достовірності, усе ж таки ці твори, на нашу думку, слід зарахувати не так до реалістичних творів, як до неореалізму – через підвищену авторську увагу саме до героя та його психології, а не до суспільних обставин, соціальної сфери, які породили й сформували характери персонажів.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо: російсько-українська війна на сході стала потужним стимулом для української культури, зокрема книговидавництва. За словами дослідниці Г. Скоріної, протягом 2014–2020 рр. уже вийшли друком понад 660 видань (Скоріна, 2020), ще десятки рукописів чекають свого часу у видавництвах. Війна ввела в сучасний вітчизняний літературний процес нові імена авторів, повернула до активного вжитку жанри, які останні кілька десятиріч років перебували на літературному маргінесі, зокрема, жанри щоденника, реалізму та неореалізму – на них у суспільстві вже кілька років спостерігається активний попит.

Повісті «Сапери» С. Гридїна і «Вовче» К. Чабали належать до «лейтенантської» чи «комбатантської» прози, в основі обох книжок – персональний військовий досвід авторів, обидва письменники були учасниками АТО. Війна показана тут зблизька, з усіма її деталями й подробицями: із запеклими сутичками, невлаштованістю побуту в окопах, небойовими втратами, смертями друзів тощо.

Головний принцип зображення і подання матеріалу авторами – принцип максимальної правдоподібності, точної відповідності реальній дійсності. У цих текстах немає псевдоромантичності, псевдоліричності, ірреальності чи вишуканої стильової манери – і така простота викладу, щирість, сповідальні моменти приваблює читачів чи не найбільше.

Також в обох повістях зміщується фокус письменницької уваги з індивідуального на соціум: розгортання подій та становлення характерів автори підпорядковують саме суспільним обставинам.

Отже, передовсім війна гартує героїв С. Гридїна і К. Чабали – змінюється їхні переконання й світогляд від міщанського «моя хата скраю» до патріотичного «хто, як не я!», від вузького егоїзму до альтруїзму. Та якщо в головних героїв Федора

Говорухи («Сапери») чи Вовка («Вовче») становлення характеру відбувається непомітно, протягом усього твору, часом навіть передбачувано, то зміна світогляду й поведінки у Вітька-Бульдозера чи Женьки, а чи рядового Гавули, який неодноразово намагався підірвати дисципліну у взводі й

авторитет командира Говорухи зокрема, справляє вибухове враження.

«Війна відсіяла непотріб, залишивши те справжнє, що, можливо, за інших обставин і не відкрилося би» (Гридін, 2017: 190) – це з «Саперів» та може слугувати мотто до обох повістей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ауэрбах Э. Мимесис. Изображение действительности в западноевропейской литературе. Москва : Прогресс, 2000. 687 с.
2. Бернадська Н. Канон соцреалістичного роману. *Слово і Час*. 2005. № 2. С. 44–52.
3. Вайскопф М. Во весь голос. Религия Маяковского. Москва; Иерусалим: Саламандра, 1997. 175 с.
4. Васильев С. Реализм. *Галич О., Назарець В., Васильев С. Теорія літератури*. Київ : Либідь, 2001. С. 378–387.
5. Гридін С. Сапери. Київ : Видавництво «Академія», 2017. 192 с.
6. Гундорова Т. Реалізм і неоромантизм в українській літературі початку ХХ ст. (теоретико-методологічний аспект). *Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст.* Київ : Наук. думка, 1991. С. 166–191.
7. Гюнтер Х. Архетипы советской культуры. *Соцреалистический канон*. Санкт-Петербург : Академический проект, 2000. С. 743–784.
8. Добренко Е. Формовка советского писателя. Социальные и эстетические истоки советской литературной культуры. Санкт-Петербург, 1999. 346 с.
9. Жадан С. Інтернат. Роман. Чернівці : Видавництво «Меридіан Черновіці», 2017. 336 с.
10. Затонский Д. Реализм XIX века: становление метода. *Затонский Д.В. Европейский реализм XIX в.: Линии и лики*. Киев : Наук. думка, 1984. С. 49–100.
11. Іванина В. Брати. Київ : Видавництво «Український письменник», 2016. 191 с.
12. Круглова Т. Искусство соцреализма как культурно-антропологическая и художественно-коммуникативная система: исторические основания, специфика дискурса и социокультурная роль. URL: <https://www.dissercat.com/content/iskusstvo-sotsrealizma-kak-kulturno-anthropologicheskaya-i-khudozhestvenno-kommunikativnaya-s> (дата звертання: 19.02.21).
13. Курков А. Сірі бджоли. Роман. Харків : Видавництво «Фоліо», 2018. 235 с.
14. Литовская М. Соцреализм: проблема создания эталонных текстов. *Русская литература первой трети XX века в контексте мировой культуры* : материалы 1-й междунар. летней филол. школы. Екатеринбург : Изд-во Урал, гос. ун-та, 1998. С. 232–235.
15. Мимрук О. Від окопів до мелодрами: якою буває українська воєнна проза. 24 квітня. 2019. URL: <https://www.chytomo.com/vid-okopiv-do-melodramy-iakoiu-buvaie-ukrainska-voienna-proza/> (дата звертання: 11.11.20).
16. Наливайко Д. Епістемологія й поетика реалізму. *Слово і Час*. 2004. № 11. С. 3–18.
17. Нас валять, а ми пишемо, що їмо згущенку, – у Франківську презентували книги бійців про війну. 27.01.2018. URL: <https://report.if.ua/kultura/nas-valyat-pyshemo-shcho-yimo-zgushchenku-u-frankivsku-prezentuvaly-knygy-bijciv-pro-vijnu-foto/> (дата звертання: 5.12.20).
18. Реалізм. *Літературознавчий словник-довідник*. Київ : ВЦ «Академія», 1997. С. 584–585.
19. Скоріна Г., Рябченко М. #Книги_про_війну. URL: <https://www.facebook.com/groups/warbookua/> (дата звертання: 27.01.21).
20. Трофименко Т. В очікуванні на реалізм. URL: <http://litakcent.com/2013/10/22/v-ochikuvanni-na-realizm/> (дата звертання: 10.11.20).
21. Трофименко Т. Війна, правда, вигадка й реалізм. URL: <http://litakcent.com/2015/11/18/vijna-pravda-vyhadka-j-realizm/> (дата звертання: 10.11.20).
22. Улюра Г. Як ти підеш на війну? (Рецензія на книжку Сергія Гридіна «Сапери»). URL: <http://litakcent.com/2017/10/13/yak-ti-pidesh-na-vijnu-retsenziya-na-knizhku-sergiya-gridina-sapery/> (дата звертання: 11.11.20).
23. Федорів У. Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформацій : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.06. Київ, 2016. 20 с.
24. Чабала К. Вовче. Київ : Діпа, 2019. 176 с.

REFERENCES

1. Auerbakh, E. (2000). Mimesis. Izobrazheniye deystvitel'nosti v zapadnoyevropeyskoy literature. [Mimesis. Depiction of reality in Western European literature]. Moskva: Progress. 687 p. [in Russian].
2. Bernadska, N. (2005). Kanon sotsrealistychnoho romanu. [Canon of the socialist-realist novel]. *Slovo i Chas*. 2005. No 2, pp. 44–52. [in Ukrainian].
3. Vayskopf, M. (1997). Vo ves' golos. Religiya Mayakovskogo. [In full voice. The religion of Mayakovsky]. Moskva; Iyerusalim: Salamandra, 1997. 175 p. [in Russian].
4. Vasyl'yev, Y. (2001). Realizm. [Realism]. *Halych O., Nazarets' V., Vasyl'yev YE. Teoriya literatury*. Kyiv: Lybid', 2001, pp. 378–387. [in Ukrainian].

5. Hrydin, S. (2017). Sapery. [Sappers]. Kyiv: Vydavnytstvo «Akademiya», 2017. 192 p. [in Ukrainian].
6. Hundorova, T. (1991). Realizm i neoromantyzm v ukrayinsky literaturi pochatku XX st. (teoretyko-metodolohichnyy aspekt). [Realism and neoromanticism in the Ukrainian literature of the early twentieth century. Theoretical and methodological aspect]. *Problemy istoriyi ta teoryi realizmu ukrayinskoyi literatury XIX – pochatku XX st.* Kyiv: Nauk. Dumka, pp. 166–191. [in Ukrainian].
7. Gyunter, X. (2000). Arkhetipy sovetsoy kul'tury. [Archetypes of Soviet Culture]. *Sotsrealisticheskiy kanon.* Sankt-Peterburg: Akademicheskyy proyekt, pp. 743–784. [in Russian].
8. Dobrenko, Y. (1999). Formovka sovetsoy pisatelya. Sotsial'nyye i esteticheskiye istoki sovetsoy literaturnoy kul'tury. [Forming a Soviet Writer. Social and aesthetic origins of Soviet literary culture]. Sankt-Peterburg. 346 p. [in Russian].
9. Zhadan, S. (2017). Internat. Roman. [Boarding school]. Chernivci: Vy`davny`chtvo «Mery`dian Chernovicz». 336 p. [in Ukrainian].
10. Zatonskiy, D. (1984). Realizm XIX veka: stanovleniye metoda. [Realism of the 19th century: the formation of the method]. *Zatonskiy D. Yevropeyskiy realizm XIX v.: Linii i liki.* Kyiv: Nauk. dumka, pp. 49–100. [in Russian].
11. Ivanyna, V. (2016). Braty. [Brothers]. Kyiv: Vydavnytstvo «Ukrayins'kyy pys'mennyk». 191 p. [in Ukrainian].
12. Kruglova, T. (2016). Iskustvo sotsrealizma kak kul'turno-antropologicheskaya i khudozhestvenno-kommunikativnaya sistema. URL: <https://www.disserscat.com/content/iskustvo-sotsrealizma-kak-kulturno-antropologicheskaya-i-khudozhestvenno-kommunikativnaya-s> (access date: 19.02.21). [in Russian].
13. Kurkov, A. (2018). Siri bdzholy`. Roman. [Gray bees]. Xarkiv: Vy`davny`chtvo «Folio». 235 p. [in Ukrainian].
14. Litovskaya, M. (1998). Sotsrealizm: problema sozdaniya etalonnykh tekstov. [Socialist realism: the problem of creating reference texts]. *Russkaya literatura pervoy treti XX veka v kontekste mirovoy kul'tury: Mater. 1-y mezhdunar. letney filol. shkoly.* Yekaterinburg: Izd-vo Ural, gos. un-ta, pp. 232–235. [in Russian].
15. My`mruk, O. (2019). Vid okopiv do melodramy`: yakoyu buvaye ukrayins`ka voyenna proza. [From trenches to the melodrama of Ukrainian military prose]. 24 kvitnya, 2019. URL: <https://www.chytomo.com/vid-okopiv-do-melodramy-iaioiu-buvaie-ukrainska-voien-na-proza/> (access date: 11.11.20). [in Ukrainian].
16. Nalyvayko, D. (2004). Epistemolohiya y poetyka realizmu. [Epistemology and poetics of realism]. *Slovo i Chas.* No 11, pp. 3–18. [in Ukrainian].
17. Nas valyat`, a my pyshemo, shcho yimo z`hushchenku, – u Frankivs'ku prezentuvaly knyhy biytsiv pro viynu. [We are being knocked down, and we write that we are eating condensed milk - books of soldiers about the war were presented in Frankivsk]. 27.01.2018. URL: <https://report.if.ua/kultura/nas-valyat-pyshemo-shcho-yimo-zgushchenku-u-frankivsku-prezentuvaly-knygy-bijciv-pro-vijnu-foto/> (data zvernennya: 05.22.2021). [in Ukrainian].
18. (1997). Realizm. [Realism]. *Literaturoznachnyy slovnyk-dovidnyk.* Kyiv: «Akademiya», pp. 584–585. [in Ukrainian].
19. Skorina, H., Ryabchenko, M. (2019). #Knyhy pro viynu: suchasnyy fenomen ukrayinskoyi literatury. [#Books about the war: a modern phenomenon of Ukrainian literature]. URL: <https://www.armyfm.com.ua/knigi-pro-vijnu-suchasnij-fenomen-ukrainskoi-literaturi/> (access date: 11.11.20). [in Ukrainian].
20. Trofymenko, T. (2013). V ochikuvanni na realizm. [In anticipation of realism]. URL: <http://litakcent.com/2013/10/22/v-ochikuvanni-na-realizm/> (access date: 10.02.21). [in Ukrainian].
21. Trofymenko, T. (2015). Viyna, pravda, vyhadka y realizm. [War, truth, fiction and realism]. URL: <http://litakcent.com/2015/11/18/vijna-pravda-vyhadka-j-realizm/> (access date: 10.02.21). [in Ukrainian].
22. Ulyura, H. (2017). Yak ty pidesh na viynu? (Retenziya na knyzhku Serhiya Hrydina «Sapery»). [How will you go to war? (Review of Sergei Grydin's book “Sappers”)]. URL: <http://litakcent.com/2017/10/13/yak-ti-pidesh-na-viynu-retenziya-na-knizhku-sergiya-gridina-sapery/> (access date: 10.11.20). [in Ukrainian].
23. Fedoriv, U. (2016). Sotsrealistychnyy kanon v ukrayins'kiy literaturi. [Socialist realist canon in Ukrainian literature]: mekhanizmy formuvannya ta transformatsiy. Avtoref. dys... kandydata filoloh. nauk: 10.01.06. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
24. Chabala, K. (2019). Vovche. [Wolf]. Kyiv: Dipa. 176 p. [in Ukrainian].